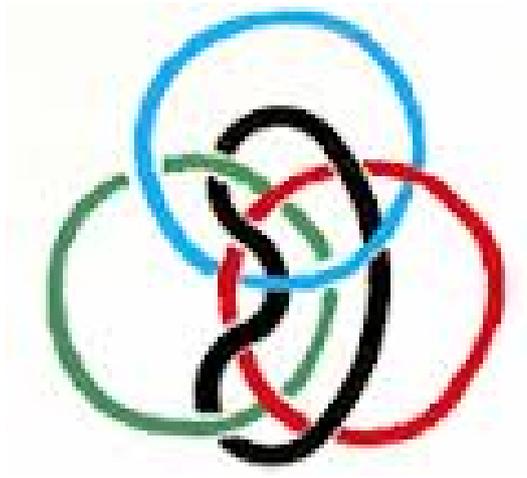

ΣΙΓΚΜΟΥΝΤ ΦΡΟΙΝΤ

Δύο παιδικά ψέματα

Deux mensonges d'enfant

Το έντυπο δημιουργήθηκε από το Φόρουμ Ψυχανάλυσης του Λακανικού Πεδίου της Αθήνας και προορίζεται για αποκλειστική χρήση των μελών του Φόρουμ και της Σχολής Ψυχανάλυσης του Λακανικού Πεδίου.

Document publié par le Forum de Psychanalyse du Champs Lacanien d'Athènes et destiné à l'usage interne aux membres du Forum et de l'École de Psychanalyse du Champs Lacanien.

Σίγκμουντ ΦΡΟΙΝΤ

ΔΥΟ ΠΑΙΔΙΚΑ ΨΕΜΑΤΑ

Το κείμενο Δύο παιδικά ψέματα [«Deux mensonges d'enfant»] του Σίγκμουντ Φρόιντ, που μεταφράζεται εδώ, είναι δημοσιευμένο στο βιβλίο Νεύρωση, ψύχωση, διαστροφή [«Névrose, psychose et perversion»], Παρίσι, PUF, 1988 (κείμενο μεταφρασμένο από τον D. Berger και τον J. Laplanche).

Μετάφραση:

Βισβίκη Ιωάννα

Αθήνα, Δεκέμβριος 2017

Δύο παιδικά ψέματα

Σίγκμουντ Φρόιντ

1913

Είναι φυσικό τα παιδιά να ψεύδονται, εφόσον κάνουντάς το μιμούνται τους ενήλικες. Ωστόσο, μερικά ψέματα παιδιών με καλή ανατροφή έχουν μια ιδιαίτερη σημασία και θα έπρεπε να βάζουν τους εκπαιδευτικούς σε σκέψη κι όχι να τους απελπίζουν. Παράγονται υπό την επήρεια πολύ δυνατών ερωτικών κινήτρων και γίνονται καταστροφικά όταν προκαλούν παρεξηγήσεις ανάμεσα στο παιδί και το πρόσωπο που εκείνο αγαπά.

I

Ένα κοριτσάκι 7 ετών (στη δεύτερα τάξη του σχολείου) ζήτησε από τον πατέρα της χρήματα για να αγοράσει χρώματα να βάψει τα πασχαλινά αυγά. Ο πατέρας της αρνήθηκε λέγοντας ότι δεν είχε χρήματα. Λίγο αργότερα, το παιδί ζητά από τον πατέρα χρήματα για να συμμετάσχει στην αγορά ενός στεφανιού για την κηδεία της πριγκίπισσας. Κάθε μαθητής έπρεπε να δώσει πενήντα πέννες. Ο πατέρας της τής δίνει δέκα μάρκα. Εκείνη πληρώνει τη συνδρομή της, αφήνει εννέα μάρκα πάνω στο γραφείο του πατέρα της και με τα

υπόλοιπα χρήματα αγοράζει για τον εαυτό της χρώματα τα οποία κρύβει στο ντουλάπι των παιχνιδιών της.

Στο δείπνο, ο πατέρας υποψιασμένος ρωτά τη μικρή τι έκανε τις πενήντα πένες που λείπουν. Μήπως αγόρασε τα χρώματα; Εκείνη το αρνείται, αλλά ο μεγαλύτερος κατά δυο χρόνια αδερφός της με τον οποίο θα έβαφαν μαζί τα αυγά, την προδίδει. Και βρίσκουν τα χρώματα μέσα στο ντουλάπι.

Ο πατέρας θυμωμένος αναθέτει στη μητέρα να την τιμωρήσει. Και εκείνη την τιμωρεί αυστηρά. Αλλά, στη συνέχεια, η μητέρα αναστατώνεται απ' την απελπισία της μικρής. Έτσι, την καλοπιάνει και πάει μια βόλτα μαζί της για να την παρηγορήσει. Ωστόσο, είναι αδύνατον να σβήσουν οι επιπτώσεις αυτής της εμπειρίας που βίωσε, την οποία η ίδια η ασθενής χαρακτηρίζει ως «καμπή» στη νιότη της. Από εκείνη τη στιγμή κι έπειτα, το ζωηρό και γεμάτο αυτοπεποίθηση παιδί γίνεται ντροπαλό και φοβισμένο. Πριν από τον γάμο της, το γεγονός ότι η μητέρα της ασχολείται με την επίπλωση του σπιτιού της και την προίκα της τής προξενεί αδιανόητο θυμό. Έχει την εντύπωση ότι αυτά είναι τα χρήματά «της» και κανείς άλλος δεν μπορεί να τους κάνει χρήση. Νεαρή κοπέλα, τότε, φοβάται να ζητήσει απ' τον άντρα της χρήματα για να καλύψει τις προσωπικές της ανάγκες και διαχωρίζει, χωρίς αυτό να χρειάζεται, τα δικά της χρήματα απ' τα χρήματα του συζύγου της. Κατά τη διάρκεια της θεραπείας της, τυχαίνει αρκετές φορές να στερείται τα βασικά σε μια ξένη πόλη, διότι τα χρήματα που της στέλνει ο άντρας της φθάνουν κάπως καθυστερημένα. Και καθώς μου μιλά γι' αυτό, της ζητώ να μου υποσχεθεί ότι αν αυτό επαναληφθεί, θα ζητήσει από μένα να τη δανείσω το μικρό ποσό που της είναι απαραίτητο. Μου δίνει τον λόγο της, αλλά, όταν και πάλι ξεμένει από χρήματα, δεν τον τηρεί και προτιμά να δώσει ενέχυρο τα κοσμήματά της. Μου εξηγεί ότι δεν θέλει να πάρει χρήματα από μένα.

Ο πατέρας δεν μπορούσε να υποψιαστεί τη σημασία του γεγονότος ότι πήρε για τον εαυτό της τις πενήντα πέννες, όταν ήταν παιδί. Λίγο καιρό μετά την είσοδό της στο σχολείο, είχε παιχθεί σε σχέση με τα χρήματα μια παράξενη σκηνή. Μια φίλη γειτόνισσα τής είχε αναθέσει να συνοδέψει τον γιό της, μικρότερο από εκείνη, σ' ένα μαγαζί για να

αγοράσει κάτι για το οποίο της είχε εμπιστευτεί ένα μικρό ποσό. Και καθώς ήταν η μεγαλύτερη, κρατούσε εκείνη στο δρόμο της επιστροφής τα ρέστα. Αλλά, όταν συνάντησε στον δρόμο την υπηρέτρια της γειτόνισσας, πέταξε τα χρήματα στο πλακόστρωτο. Αναλύοντας αυτή την πράξη που για την ίδια ήταν ακατανόητη, της ήρθε η ιδέα του Ιούδα που πέταξε και τα τελευταία νομίσματα που είχε πάρει, καθώς είχε προδώσει τον Κύριό του. Θυμάται με βεβαιότητα ότι είχε ακούσει να μιλούν για τα άγια Πάθη πολύ πριν πάει στο σχολείο. Αλλά με ποιον τρόπο θα μπορούσε εκείνη να ταυτιστεί με τον Ιούδα;

Όταν ήταν τριάμισι χρονών, είχε μια νταντά με την οποία ήταν πολύ δεμένη. Αυτή η νέα κοπέλα είχε μια ερωτική σχέση μ' έναν γιατρό που τον επισκεπτόταν, κι όταν αυτό χρειαζόταν, μαζί με το παιδί. Φαίνεται ότι το παιδί ήταν παρόν λοιπόν σε διάφορες σεξουαλικές δραστηριότητες. Δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι είδε το γιατρό να δίνει χρήματα στην κοπέλα, αλλά αυτό που είναι σίγουρο, είναι ότι η κοπέλα έδινε στο παιδί κάθε φορά μερικά νομίσματα για να εξασφαλίσει τη σιωπή του. Μ' αυτά τα χρήματα θα αγόραζαν πράγματα (πιθανόν λιχουδιές) στην επιστροφή. Είχε, επίσης, συμβεί να δώσει χρήματα στη μικρή κι ο ίδιος ο γιατρός. Όμως, η μικρή από ζήλεια πρόδωσε την νταντά στη μητέρα της, καθώς έπαιζε σε κοινή θέα με τα χρήματα που είχε φέρει στο σπίτι και η μητέρα της δεν μπόρεσε παρά να ρωτήσει: «Πού τα βρήκες εσύ αυτά τα χρήματα;». Κι η νταντά απολύθηκε.

Έτσι, για το παιδί, από πολύ νωρίς, το γεγονός να δέχεται χρήματα από κάποιον σήμαινε να προσφέρει το σώμα της, να έχει μια ερωτική σχέση. Το να πάρει χρήματα απ' τον πατέρα ισοδυναμούσε ως δήλωση αγάπης. Η φαντασίωσή της ότι ο πατέρας της ήταν ο εραστής της ήταν τόσο ελκυστική που, με τη βοήθειά της, η παιδική επιθυμία να βρει χρώματα για τα αυγά του Πάσχα θα την φέρει εύκολα μπροστά στο απαγορευμένο. Η μικρή δεν μπορούσε, ωστόσο, να ομολογήσει ότι είχε πάρει χρήματα, ήταν αναγκασμένη να αρνηθεί, διότι το κίνητρο αυτής της πράξης, ασυνείδητο κίνητρο για την ίδια, ήταν ανομολόγητο. Τιμωρώντας την, ο πατέρας της αρνήθηκε την τρυφερότητα που του πρόσφερε, την απαξίωσε και της ράγισε την καρδιά. Κατά τη διάρκεια της ανάλυσης, έπεσε σε μεγάλη κατάθλιψη, όταν μια μέρα αναγκάστηκε

να κοπιάρω αυτή την απαξίωση του πατέρα παρακαλώντας την να μην μου φέρνει πια λουλούδια. Αυτή είναι η εξήγηση αυτής της κατάθλιψης που οδηγούσε στην ανάμνηση που μόλις παρέθεσα.

Είναι, μήπως, ανάγκη να υπογραμμίσουμε ότι ο ψυχαναλυτής συναντά σ' αυτή τη μικρή βιωματική εμπειρία του παιδιού μια τόσο συνηθισμένη περίπτωση επιμονής του πρωκτικού ερωτισμού στην μετέπειτα ερωτική ζωή; Η ευχαρίστηση να βάψει αυγά προέρχεται κι εκείνη, επίσης, απ' την ίδια ρίζα.

II

Μια γυναίκα, πολύ άρρωστη σήμερα κατόπιν μια βαθιάς υπαρξιακής απελπισίας, υπήρξε ένα κορίτσι πολύ καλό, ικανό, ειλικρινές και σοβαρό και στη συνέχεια, έγινε μια τρυφερή σύζυγος. Σε μια παλιότερη εποχή, όμως, στα πρώτα χρόνια της ζωής της, είχε υπάρξει ένα πεισματάρικο και ανικανοποίητο παιδί. Κι ενώ, σχετικά γρήγορα, είχε αλλάξει κι είχε γίνει ένας πάρα πολύ καλός και ευσυνείδητος άνθρωπος, ωστόσο, εκείνη την εποχή αυτής της αλλαγής της, όταν ήταν μικρή μαθήτριά, συνέβησαν περιστατικά για τα οποία κατηγορούσε έντονα τον εαυτό της τώρα που ήταν άρρωστη, και τα οποία η ίδια τα θεωρούσε ως απόδειξη μιας βαθιάς αχρειότητάς της.

Θυμόταν ότι συχνά ήταν καυχησιάρια και ψεύτρα. Κι έτσι, μια μέρα, πηγαίνοντας στο σχολείο, μια συμμαθήτριά της θα δηλώσει επιδεικτικά: «Χθες είχαμε παγωτό στο γεύμα». Και εκείνη θα ανταπαντήσει: «Α!, εμείς έχουμε πάγο¹ κάθε μέρα». Στην πραγματικότητα, δεν καταλάβαινε τι σημαίνει να έχει κανείς παγωτό στο γεύμα. Γνώριζε μόνο τον πάγο σε μεγάλα τετράγωνα κομμάτια που μεταφέρουν τα αυτοκίνητα, υπέθετε, όμως, ότι επρόκειτο για κάτι ξεχωριστό και δεν ήθελε να φανεί ότι της λείπει σε σχέση με τη συμμαθήτριά της.

¹ [Σημ. μετ.], Η γερμανική λέξη *Eis* σημαίνει πάγος, αλλά και παγωτό.

Μια μέρα, όταν ήταν δέκα χρονών, στο μάθημα της ζωγραφικής, της ζητούν να σχεδιάσει έναν κύκλο με το χέρι. Όμως, εκείνη παίρνει τον διαβήτη, σχεδιάζει έναν τέλειο κύκλο και τον δείχνει θριαμβευτικά στη διπλανή της. Ο δάσκαλος που την ακούει να καυχιέται, ανακαλύπτει τα ίχνη του διαβήτη και της ζητά εξηγήσεις. Εκείνη το αρνείται με πείσμα, δεν υποχωρεί μπροστά σε καμιά απόδειξη και καταφεύγει σε μια προκλητική σιωπή. Ο δάσκαλος μιλάει στον πατέρα και συμφωνούν κι οι δυο να μην δώσουν συνέχεια στο περιστατικό, δεδομένης της συνήθως καλής συμπεριφοράς της μικρής.

Τα δυο ψέματα του παιδιού είχαν ως κίνητρο το ίδιο σύμπλεγμα. Ως μεγαλύτερη από τα πέντε αδέρφια, είχε από νωρίς μια προσκόλληση στον πατέρα της, μια εξαιρετικά έντονη προσκόλληση, εξ' αιτίας της οποίας, όταν ενηλικιώθηκε, απέτυχε να ευτυχήσει στη ζωή. Αλλά σύντομα, θα ανακάλυπτε ότι αυτός ο τόσο αγαπημένος πατέρας δεν ήταν ο πολύ σπουδαίος πατέρας που εκείνη πίστευε ότι ήταν. Έπρεπε να παλέψει με τις οικονομικές του δυσκολίες, δεν ήταν ούτε τόσο δυνατός, ούτε τόσο ξεχωριστός όσο εκείνη πίστευε. Δεν μπορούσε, ωστόσο, να παραιτηθεί απέναντι σ' αυτή την υποτίμηση του ιδανικού της. Και καθώς κι εκείνη, όπως συνηθίζουν να κάνουν οι γυναίκες, εναπόθετε όλες τις ελπίδες της στον άντρα που αγαπούσε, το να στηρίζει τον πατέρα της απέναντι στον υπόλοιπο κόσμο, έγινε για εκείνη ένας υπέρτατος σκοπός. Κι αν κορδωνόταν λοιπόν μπροστά στις φιλενάδες της, ήταν για να μην τύχει και υποτιμηθεί εκείνος. Και στη συνέχεια, όταν μαθαίνει ότι το παγωτό που σερβίρουμε ως επιδόρπιο μεταφραζόταν στα γαλλικά με τη λέξη «πάγος²», αυτό γίνεται η αφορμή που θα οδηγήσει τη μομφή ενάντια στον εαυτό της, γι' αυτό το περιστατικό, να μεταμορφωθεί σ' ένα άγχος για τα θρυμματισμένα κομμάτια γυαλιού.

Ο πατέρας ήταν ένας εξαιρετικός σχεδιαστής, που το ταλέντο του έκανε τα παιδιά του να χαίρονται για εκείνον και να τον θαυμάζουν. Η κόρη του ταυτιζόταν μαζί του, όταν σχεδίαζε εκείνον τον (τέλειο) κύκλο που δεν μπόρεσε να τον πετύχει παρά εξαπατώντας. Ήταν σαν να

² [Σημ. μετ.], υπάρχει ομοφωνία μεταξύ της γαλλικής λέξης *glace* που μεταφράζει τη γερμανική λέξη *Eis* (παγωτό, πάγος) και τη γερμανική λέξη *glass* (γυαλί) που σημαίνει *verre* (γυαλί) στα γαλλικά.

δήλωνε με καμάρι: «Ορίστε τι πράγματα είναι ικανός να κάνει ο πατέρας μου!». Το αίσθημα της ενοχής που συνδέεται με την υπερβολική τρυφερότητά της προς τον πατέρα εκδηλώθηκε στην προσπάθεια εξαπάτησης των άλλων. Για τον ίδιο λόγο, όπως στο προηγούμενο παράδειγμα, θα ήταν αδύνατον να ομολογήσει: διότι θα έπρεπε να ομολογήσει την κρυμμένη αιμομικτική αγάπη.

Οφείλουμε να μην παραγνωρίζουμε τέτοια επεισόδια από τη ζωή των μικρών παιδιών. Θα κάναμε, ωστόσο, σοβαρό λάθος αν, λόγω αυτών των επεισοδίων, κάναμε προγνωστικά υπέρ της εξέλιξης ενός κακού χαρακτήρα. Θα έπρεπε μάλλον να παραδεχτούμε ότι αυτά τα ψέματα συνδέονται με τα βαθύτερα κίνητρα της παιδικής ψυχής και αναγγέλλουν την προδιάθεση για τη μετέπειτα ζωή, ή τις μελλοντικές νευρώσεις.

